

Beszédművelés, kommunikáció, illem

Tartalom

Helyesejtés-tanítás	3
Mit jelent a helyesejtés-tanítása a negyedik osztályban?	3
Beszédfejlesztés	3
Mit jelent a beszédfejlesztés a negyedik osztályban?	3
Mit jelent a kapcsolatteremtés és a kapcsolattartás gyakoroltatása?	4
Hogyan gyakoroltatjuk a kapcsolatfelvételt és a kapcsolattartást?	4
Mit jelent a szándéknyilvánítás gyakoroltatása?	4
Hogyan gyakoroltatjuk a szándéknyilvánítást?	5
Mit jelent a véleménynyilvánítás tanítása?	5
Mit jelent az értékelés?	5
Hogyan gyakoroltatjuk az értékelést?	5
A tanulásirányítás normái	6
Hogyan tanítjuk a vitát?	7
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	8
Hogyan gyakoroltatjuk a tájékoztató-ábrázoló szövegek alkotását?	8
Mit jelent a személyek jellemzésének tanítása negyedik osztályban?	8
A tanulásirányítás normái	8
Mit jelent az interjúkészítés tanítása negyedik osztályban?	10
A tanulásirányítás normái	10
A szóbeli szövegalkotás tanulószervezési kérdései	10
Felhasznált irodalom	11
A kommunikáció tanítása	11
Mit jelent a kommunikáció tanítása negyedik osztályban?	11
A kommunikáció tanításának normái negyedik osztályban	12
Felhasznált irodalom	13
Az illem tanítása	13
Mit jelent az illem tanítása negyedik osztályban?	13

Hogyan tanítjuk az illemszabályokat?	13
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	17
A tanulásirányítás normái	17

Helyesejtés-tanítás

Mit jelent a helyesejtés-tanítása a negyedik osztályban?

A 3. osztályos *Tanítási programban* leírtak teljes mértékben alkalmazhatók a helyesejtés tanítása során a negyedik osztályban is. A már elmondottakat annyival egészíthetnénk ki, hogy továbbra is szükséges a helyesejtési gyakorlatok napi végeztetése. Ez a gyakorlás azonban már teljes mértékben differenciáltan kell, hogy folyjék. A 2. osztályos *Tanítási programban* ismertetett méréssel feltárhatók az egyes gyerekek tipikus helyesejtési hibái. E típushibák alapján a gyerekek szinte minden gyakorlás alkalmával más-más csoportban végezhetik a tréningeket, attól függően, hogy például a kerekítéses magánhangzók, a tempógyorsítás, a mássalhangzók hosszúságának ejtése vagy a kiemelés gyakorlása van-e soron.

Beszédfejlesztés

Mit jelent a beszédfejlesztés a negyedik osztályban?

Az érintkezési kultúra kialakítása terén elsődleges dolgunk ebben az évben, hogy a *leghátrányosabb helyzetű gyerekek is biztonságra* tegyenek szert a *kapcsolatfelvétel* és a *kapcsolattartás* tekintetében. Továbbra is nagyon fontos az egyes tanult *műfajok jellemzőinek* megtanítása, valamint a műfaji sajátosságokat magán viselő *koherens szövegek alkotásának* gyakoroltatása.

A szóbeli szövegalkotás során a gyerekeknek megtanítandó terminusok jegyzéke:

<p>a) a szövegalkotáshoz</p> <p>bizonyítás cáfolás értékelés érvelés forrásmű interjú interjúalany jellemzés vita vitaindító</p>	<p>b) a leíráshoz, az értékeléshez és a jellemzéshez</p> <p>bátor – gyáva befolyásolható érdeklődési kör hibás – hibátlan konfliktus feloldása konfliktuskerülés lelkiismeret-furdalásos megfontolt önmagában bizonytalan őszinte – hazug</p>
---	--

<i>a vita tárgya</i> vitavezető	<i>szűk – tág érdeklődési kör</i> <i>tartós érdeklődés</i> <i>testarányok</i> <i>testmagasság</i> <i>testméretek</i>
------------------------------------	--

A felsorolt fogalmakon kívül továbbra is következetesen alkalmazni kell a 3. osztályos *Tanítási programban* felsoroltakat is.

A szóbeli szövegalkotásról és a műfajokról a felidézés szintjén tanítandó ismeretek:

1. Az interjú beszélgetés, melynek során a kérdező úgy kérdez, hogy az interjúalany minél többet elmondhasson magáról.
2. Az értékelés során egy előre kiválasztott szempontból értékítéletet fogalmazunk meg valamiről.

Mit jelent a kapcsolatteremtés és a kapcsolattartás gyakoroltatása?

Természetesen továbbra is szükség van a napi érintkezés során elkövetett hibák elemzésére és javítására. Továbbá – ugyancsak gondos előkészítés után – célszerű az iskolán kívüli önművelési alkalmakkor megkövetelni az udvarias, illemtudó magatartást, s az e téren mutatkozó hibák észlelésekor a bocsánatkérés, elnézés-kérés szokását is ki kell alakítani.

Hogyan gyakoroltatjuk a kapcsolatfelvételt és a kapcsolattartást?

A 3. osztályos *Tanítási programban* leírtak a továbbiakban is érvényesek, magára a gyakorlásra vonatkozóan elegendő útmutatást adnak. Csupán annyival kívánjuk kiegészíteni, hogy ebben az évben a kapcsolat indokolatlan, nyers megszakítására, a kapcsolat felvételének figyelmetlenségéből adódó kellemetlen következményeire is fel kell hívnunk a gyerekek figyelmét. Az efféle hibákat ezentúl elemezni kell. Például: *Ha köszönés nélkül elrohansz, attól a köztetek levő nézeteltérés nem oldódik meg... Ha nem szólalsz meg, nem segíted a társadat a probléma megoldásában...* stb. Helyette: *Tégy javaslatot, hogyan tudnátok megegyezni, kibékülni! Milyen megoldás volna a számodra kedvező?... Próbáld elmondani a problémádat, hátha egy kicsit tudnánk segíteni a megoldásban...*

A 4. osztályos *Feladatgyűjtemény* már nem tartalmaz külön feladatokat a kapcsolatfelvétel és a kapcsolattartás gyakoroltatásához. Alkalmas viszont erre a *A szándéknyilvánítás tanulása*, *A véleménynyilvánítás tanulása*, az *Üzenetközvetítés tanítónak, szülőnek, gyerekeknek*, valamint *A szándéknyilvánítás fogadása* címszó alatt szereplő feladatok legnagyobb része. Végül: minden olyan alkalmat ki kell használni erre a célra, amikor a gyerekek iskolában vagy iskolán kívül kapcsolatfelvételre készíthetők.

Mit jelent a szándéknyilvánítás gyakoroltatása?

Továbbra is a kérés, a tudakozódás, valamint a meghívás gyakoroltatását értjük a szándéknyilvánítás gyakoroltatásán. Az első kettő minél többször az ún. vészhelyzetek (eltévedés, valaminek az elvesztése stb.) megoldását jelenti. A meghívás gyakoroltatására elsősorban a valóságosan adódó rendezvények, alkalmak, ünnepek szolgálnak gyakorlási terepként, már *minden gyerek számára*.

Hogyan gyakoroltatjuk a szándéknyilvánítást?

A 3. osztályos *Tanítási program*ban leírtakhoz nem kívánunk semmit hozzátenni, ott a folyamat leírása alkalmazhatóan szerepel. Az ebben az évben használható taneszköz a *Feladatgyűjtemény 4. osztály* című kiadványnak *A szándéknyilvánítás tanulása*, valamint *A szándéknyilvánítás fogadása* címen leírt feladatsora.

Mit jelent a véleménynyilvánítás tanítása?

Egyrészt jelenti a napi konfliktusos helyzetekről való vélekedés szabatos megfogalmazásának gyakoroltatását (bővebben a 2. osztályos *Tanítási program*ban fejtettük ki). Másrészt az értékelés tanítását, az értékelő magatartás alakítását. Harmadikként – a legteljesebbként – a vita tanulását, a vitatkozó, érvelő magatartás gyakorlását tartjuk számon a véleménynyilvánítás formái között. Közülük itt már csak az értékelés és a vita kifejtésére vállalkozunk.

Mit jelent az értékelés?

Az értékelés nem más, mint valamely eseményről, objektumról, produkcióról stb. egy értékdimenzió mentén érték kijelentés(ek) megfogalmazása. Ez az értékdimenzió eshet pl. az erkölcs körébe (jó – rossz; hűséges – hűtlen; őszinte – hazug...), az esztétikum körébe (szép – rút; ízléses – ízléstelen...) vagy akár a pszichikus tulajdonságok körébe (magabiztos – önmagában bizonytalan; kiegyensúlyozott – szorongó...). Mára 3. osztályos *Feladatgyűjtemény* és a *Tanítási program* is tartalmazott hasonló értékdimenziókat (vö. *Tanítási program, 3. osztály*: alapos – felületes; barátságos – barátságtalan; kötelességtudó – lusta; előrelátó – elhamarkodott stb.). S mivel az emberről és környezetéről nagyon nehéz feketén-fehéren nyilatkozni, az értékelések nem szorítkozhatnak csupán az értékdimenziók két pólusának alkalmazására (valami vagy értékes, vagy értéktelen), hanem nyelvi árnyalások alkalmazását is igénylik: *X többnyire* tapintatosan viselkedik... *Y-t alig-alig* láttam kitartóan dolgozni... *Z csaknem mindig* önállóan mond véleményt valamiről, csak *nagyon ritkán* lehet befolyásolni őt. Ez utóbbi példából látható, hogy az értékelést a 4. osztályban a pszichikus és az erkölcsi tulajdonságok terén gyakoroltatjuk a gyerekekkel.

Hogyan gyakoroltatjuk az értékelést?

Az értékelés tanításához a *Feladatgyűjtemény*ből *A véleménynyilvánítás tanulása* című rész *a)–o)* jelzetű feladatai használhatók. E feladatokban kiemelten megtalálhatók azok a szakszók, kategóriák, amelyek az egyes értékdimenziók pólusainak tekinthetők (2.c): *Ti milyennek tartjátok magatokat? Kitartóak, türelmesek vagy türelmetlenek vagytok?*

Az értékelés tanításának szakaszait az alábbiakban állapítjuk meg:

1. Az értékdimenzió, azaz az értékelésre szolgáló szakszók szabatos magyarázata;
2. Értékkijelentések megfogalmaztatása az értékelő szakszók segítségével;
3. Értékkijelentések megfogalmaztatása árnyalt nyelvi formában;
4. Értékkijelentések megfogalmaztatása bizonyító vagy cáfoló érvek felsorakoztatásának eredményeként.

Lássuk az egyes szakaszokat részletezve!

1. Az egyes szakszók bevezetése történhet a kiscsoportos kommunikációt jóval megelőzve, a szótárhasználat gyakorlásaként. A szükséges szócikkek megkeresésére vagy értelmezésére alkalmas a *Magyar értelmező kéziszótár*, az *Etikai kislexikon* és a *Pszichológiai értelmező szótár*. Amennyiben szükséges (többnyire feltehetően az), rövid magyarázattal is segíthető az értelmezés.
2. Már az első rész bevezetésére talán a legegyszerűbb és legalkalmasabb a 2.c) feladat a *Feladatgyűjtemény 4. osztály Beszédfejlesztés* című fejezetéből. Attól függően, hogy mennyire fejlett csoport kapja a feladatot, a *türelmes, kitartó, türelmetlen* szavak jelentése így is tanítható:
 - Keressétek meg a *Magyar értelmező kéziszótárban* a táblán levő szavakat! Olvassátok el a három szócikket, majd készüljeteek föl értékelő kijelentések megfogalmazására! A kijelentések a családtagjaitokra vonatkozzanak, s tartalmazzák azt a helyzetet is, amelyben a tapasztalataitokat szereztétek!
 - Olvassátok el a táblán levő szócikket! A *Magyar értelmező kéziszótárból* másoltam ki. (Ezután megoldható a *Feladatgyűjtemény 2. ca)* feladata, majd következhet az értékjelijentések megfogalmazása.)
3. Az eddig említett feladatok csaknem mindegyike alkalmas arra, hogy árnyaltabb, finomabb, pontosabb értékjelijentések megfogalmazására készítse a gyerekeket. Például: a 2. d) feladat megoldását aligha tudja egy 9–10 éves gyerek egyértelműen megoldani, hiszen az erősen függ a szituációtól. (Milyenek tartjátok magatokat? Önállóak vagy önállótlanok vagytok?) Ebben az esetben feltétlenül szükséges jónéhány konkrét eset felidézése, s az azokból levonható következtetés révén fogalmazható meg, hogy valaki *inkább* önállónak bizonyul vagy *inkább* önállótlannak. Ez a feladat vezet át a következő szakaszhoz, hiszen már érvek, konkrét események alapján fogalmazódnak meg általánosítások.
4. Bármely feladaton bevezethető az összefüggő szövegalkotást igénylő negyedik szakasz. Ekkor már vagy az értékjelijentést megelőzően, vagy azt utólag alátámasztandó érveket kell a beszélőnek megfogalmaznia.

Pl.: 2. l) feladat:

Udvarias, tapintatos, gyengéd, barátságos vagy udvariatlan, tapintatlan, durva, barátságatlan?

- Válasszátok ki egy olyan ismerősötöket, aki nálatok idősebb! Idézzétek fel, milyen helyzetekben láttátok, kikkel szemben viselkedett udvariasan, udvariatlanul! Végül a felsorolt esetek alapján fogalmazzatok meg róla értékjelijentést!

Az egyes szakaszok között nem szükséges hosszú időnek eltelnie, de annyi idő feltétlenül szükséges, hogy a szakszók alkalmazása megszilárdulhasson. Ezen idő alatt természetesen elegendő gyakorlási lehetőséget kell biztosítani. Szerepeljenek ezek a szavak a másolási, tollbamondási, grammatikai, szótározási, beszédtechnikai feladatokban is.

A tanulásirányítás normái

- A gyerekeknek nem kell használniuk az értékdimenzió, érték kategória szavakat (lehetőleg értsék meg).

- Nem válhatnak az értékelési szituációk egy-egy gyerek állandó földicsérésének vagy éppen rendszeres kioktatásának alkalmává: az értékelendő személyeket gyakran kell változtatni.
- Hiba, ha az értékelés mint szövegalkotási gyakorlás a pedagógus erkölcsi „prédikációjába” torkollik: „Látod, hányszor mondtam neked, hogy csúnya dolog a hazudás, most már a pajtásaid is rájöttek erre, senki sem fog így szeretni...”
- Előbb-utóbb minden gyerekre kerüljön sor értékelőként és értékeltként is.

Hogyan tanítjuk a vitát?

A vita tanítására feltétlenül az értékelésben való kellő jártasság megszerzése után kerüljön csak sor. Tanítása nem a 4. osztály legfőbb feladata, főleg az 5–6. osztályban fogjuk gyakoroltatni. Azt azonban már most is megtanulhatják a gyerekek, hogy

- jó, ha előre tisztázzuk a vita tárgyát, amiről vitatkozunk, s attól nem térünk el! Ha a vita tárgya a kutya tanulóképessége, akkor érvként nem szerepelhet a hűségességéhez vagy hűtlenségéhez kapcsolódó érdekes, humoros sztori;
- mind valamely állítás cáfolására, mind az alátámasztására, bizonyítására illik kettőnél több érvet felhozni;
- a vita során csak annyit kell elmondani, amennyi az álláspontunk megvédéséhez szükséges: ne fecsegjünk!
- az eredményes vitához hozzájárul a jó vitavezető, aki fölvezeti a témát, megadja a szót, majd összefoglalja az elhangzottakat, megfogalmazza a vita eredményét.

A felsorolt ismérvek megtartásának gyakorlása a *Feladatgyűjtemény 2. p)–u)* feladatain történhet. Ezek a feladatok több utalást is tartalmaznak jegyzetek készítésére. Nem kevertük össze a szóbeli és az írásbeli szövegalkotást, csupán arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy a vitára fel kell készülni (a gyerekeknek is), s eközben – meg a vita közben is – jegyzetek segíthetnek fejben tartani a legfontosabb érveinket.

A vita tanításának két szakaszát látjuk:

1. A vitára való felkészülés gyakoroltatása;
2. A vitázás gyakoroltatása.

Nézzük ezeket részletesen!

1. A vitára való felkészülés eleinte a pedagógus gondja, mivel neki kell gondoskodnia elegendő információt biztosító, gyerekek által is megérthető szövegekről. (Pl. a 2. p) feladat hamis állításaihoz vagy azokhoz hasonlóakhoz pro és kontra szövegeket kell keresnie. Ahhoz az állításhoz például, hogy a tudósok szórakozott emberek, ezért mindenféle érdekes dolog történik velük, híres kutatók életrajzaiból – az összefüggésekből kiragadva – ki lehet választani mindkét fajta részletet. Persze az bármelyik részletből kiderülhet aztán, hogy a „szórakozottság” nagyon is elmélyült koncentrációt takar, s csak nézőpont kérdése, hogy valakit szórakozottnak vagy

elmélyült gondolkodónak értékelünk. No, de ez már a vitavezető pedagógus dolga, hogy a vitát végül ebbe a mederbe terelje, s a vita eredménye értékorientált legyen. Ehhez neki is erősen fel kell készülnie.

2. Miután a gyerekek – több alkalomra széthúzva – elegendő információval rendelkeznek a vita tárgyát illetően, sor kerülhet a vitára is. Természetesen előbb tisztázni kell a vita alapszabályait:

- Ne vágjunk egymás szavába, hallgassuk végig egymást!
- Ameddig csak lehet, ne arról mondjunk véleményt, amit egyik társunk mondott a vita tárgyáról, hanem előbb mi is az arra vonatkozó érveinket mondjuk el!
- A hozzászólásokra durva megjegyzéseket tenni nem illik. („Hülyeség! Még nem is láttál olyat... Mit értesz te ehhez!” Stb.)
- Nem illik másokat hangerővel letorkollni.

Hogy ezek megvalósulhassanak, az első vitákban a pedagógus vállalja a vitavezető szerepét: neki jelezzék, ha szót kérnek, s ő adjon szót a jelentkezés sorrendjében. Ha szükséges, tapintatosan vonja meg a szót indoklással. („Nem arról beszélsz, amiről a vita folyik... Fogalmazd meg rövidebben... Még ketten jelentkeztek előtted...”) Végül foglalja össze a vita eredményét.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?1 A nehezen fogalmazó gyerekeket sem az értékelés, sem a vita közben nem szabad sürgetni, megszegényíteni. Tekintetünkkel kell segíteni, értékelni a produkciójukat.
- ?2 A hozzászólástól szorongás miatt tartózkodó gyerekeket tapintatosan kell bevonni a beszélgetésbe.
- ?3 A konfliktuskerülőket kérdésekkel célszerű a véleményük megfogalmazására készíteni, eleinte kisebb létszámú csoportokban.
- ?4 A nagyon magabiztos gyerekeket csak nagyon pontosan megfogalmazott értékelésért és érvelésért dicsérjük meg!

Hogyan gyakoroltatjuk a tájékoztató-ábrázoló szövegek alkotását?

A 3. osztályos *Tanítási program*ban leírtak az elbeszélő és a leíró szövegek alkottatásáról ez évben is érvényesek. Itt csupán annyival toldanánk meg az említett információkat, hogy az eddigieknél is nagyobb figyelmet kell fordítani az illemtudó meghallgatás, az udvarias szerepcseré, valamint az elhangzó szövegek szövegtani, műfaji elemzésének gyakoroltatására. Kiemelt feladatnak tekintjük tehát a beszédfigyelem és az udvariasság gyakoroltatását.

A tájékoztató-ábrázoló szövegek gyakoroltatásához felhasználható a *Feladatgyűjtemény* 3. feladata (az elbeszélés), 4. feladata (a mesealkotás) és 5. feladata (az üzenetközvetítés); a 6. (a leírás) és a 9. feladat pedig az említett műfajok elemzésekor a kérdezés gyakorlásához alkalmazható.

A fentiekén túl a tananyag tartalmazza még – tájékoztató-ábrázoló szöveggént – a személyek jellemzését érintkezési szokásaik alapján, valamint az interjúkészítés tanulását is. Ezekre részletesen kitérünk a továbbiakban.

Mit jelent a személyek jellemzésének tanítása negyedik osztályban?

A jellemzés tanítását előkészítette az irodalomtanítás. A szóbeli jellemzés funkciója az, hogy felkészítsen az írásbeli jellemzés tanulására. Valakit jellemezhetünk a szokásainak felsorolásával, cselekedetein keresztül, beszédének idézésével, elmondhatjuk más személy jellemzését a kérdéses személyről. Ebben az évben túlnyomórészt az érintkezési szokások révén történő jellemzést gyakoroltatjuk. (Ha mód van rá, az értékelés gyakorlása során elsajátított értékelési dimenziókat is fölhasználhatjuk a jellemzésekhez.)

A személyek jellemzésének tanulását négy szakaszra bontottuk:

1. Megadott szempontok alapján konkrét személyek szokásainak felidézése;
2. Összefüggő jellemzés elmondása adott személyről szokásainak ismertetésével;
3. A szokáshoz kapcsolódó tulajdonságok révén egy-egy személy értékelése;
4. Összefüggő jellemzés előadása egy-egy személyről az érintkezési szokásai, valamint a szokásszerűen megjelenő tulajdonságai felhasználásával.

1. Elsőként össze kell gyűjteniük a gyerekeknek a lehetséges érintkezési szokásokat. Ezek lehetnek a nem nyelvi érintkezéshez kapcsolódók (gesztus: széles mozdulatokkal hadonászik, ha izgatott; tekintet: általában nem néz arra, akivel beszél; testtartás: elfekszik a padon, ráül a lábára; mimika: ráncolja a homlokát, ha bajban van); a beszédhez kapcsolódók (ha fél, elkezd dadogni; minden mondatot úgy kezd el, hogy „és akkor”; mindenkit úgy szólít meg, hogy „srácok”, akkor is, ha a megszólított egyedül van stb.) és más egyéb jellegzetes szokások. E szempontok alapján: „szedjük össze, hogy X-nek a sok közül milyen szokásai vannak!” Ahányan tudnak, annyian vegyenek részt a gyűjtésben. E fázishoz fölhasználhatók a *Tanítási program 2. osztály* a kommunikációról leírtak, valamint az 1. és a 2. osztályban tanult, az érintkezésre vonatkozó illemszabályok.
2. Az összefüggő jellemzés gyakoroltatásához eleinte célszerű a szempontokat fölírni a táblára, írásvetítőre. A későbbiek során a jellemző maga választhatja meg, hogy a jellemzettnek mely szokásait emeli be a szövegébe.
3. A *Feladatgyűjtemény 4. osztály 2. a)–o)* feladatai közül sok felhasználható: pl. többnyire kapcsolódnak szokások a fegyelmezettség – fegyelmezetlenség tengelyhez (2. i), a jószívű, segítőkész – önző, irigy tengelyhez (2. k), továbbá alkalmazhatók a 2. l, m, n, o jelű feladatok is.
4. Felkészülési idő után – ha már mind a 2., mind a 3. szakaszt több alkalommal gyakorolták a gyerekek – készíthetnek a kétféle szempont alapján is jellemzéseket, kis csoportokban. A jellemzett személyeket lehetőség szerint egy a mindenki által ismert vagy a gyermekhez közel álló csoportból érdemes kiválasztani. A teljes jellemzések alkotására év vége felé kerül sor, ilyet csak egyet-kettőt mondanak az év folyamán a gyerekek.

A tanulásirányítás normái

- 0 A jellemzés ne csapjon át iróniába, gúnyba!
- 1 Egyelőre semmiképpen sem célszerű a szépirodalmi jellemzések stílusának megközelítésére törekedni. Elegendő, ha a jellemzés igaz, eléggé pontosan megfogalmazott és mégsem bántó.
- 2 Arra kell törekedni, hogy minél több gyerek mondhasson összefüggő jellemzést egyedül.
- 3 Az elhangzó jellemzéseket mindig előre kijelölt második személynek mondják el. A szövegalkotást kövesse műfaji, szövegteni és kommunikációs szempontú elemzés is.

Mit jelent az interjúkészítés tanítása negyedik osztályban?

Egyrészt jelenti az interjút adó személyhez való viszonyulás tanulását; vagyis akit meg akarunk interjúvolni, arról illik előzetesen a lehető legtöbb információt megszerezni (könyvtárban, a lakóhelyen, a munkahelyen stb.). Jelenti olyan kérdések megfogalmazásának gyakoroltatását, amelyek rajtunk kívül feltehetően egy szélesebb csoportot is érdekelnek.

Jelenti az interjúra való felkészülés gyakorlását, valamint az interjúkészítés tanulását is. Ez utóbbi magában foglalja az illetendő kapcsolatteremtést és kapcsolattartást, a folyékony kérdezést, a türelmes végighallgatást, a figyelmes meghallgatást és az interjú szövegének rögzítését (ajánlott a kazettás magnetofon beépített mikrofonnal). Tulajdonképpen az interjúkészítés szakaszait soroltuk most fel, az utolsó mondat kivételével:

1. Tájékozódás, adatgyűjtés a kérdéses személyről;
2. Az összegyűlt információk alapján kérdések megfogalmazása, majd megtanulása;
3. Az interjúkészítés gyakorlása.
 1. A pedagógus is javasolhat interjúalanyt, de a gyerekek maguk is választhatnak egy általuk ismert (értékei miatt) „híres” személyt. Segítséget kell adni a gyerekeknek abban, hogy hol, mely források révén juthatnak információhoz az interjúalanyról. Kijelölhető akár a forrásmű pontos oldalszáma is. Lehet segíteni a gyerekeket az interjúalany előkészítésében. Az osztályban csoportmunkában több interjúalany is kijelölhető több csoport számára. Csoportmunka keretében nézhetnek utána a gyerekek a fellelhető információknak, majd azokról csoportonként számolhatnak be az egész osztálynak. Ha elegendő információt tudnak összegyűjteni, akkor nagyobb biztonsággal tudnak olyan kérdéseket megfogalmazni, amelyek révén a kérdezendő személy értékei jól megmutathatók. Még a kérdések megfogalmazása előtt tisztázni kell a gyerekekkel, hogy kiknek akarják bemutatni az interjúalanyt, valamint azt is, hogy nem az interjúkészítő kíváncsiságának kielégítése végett készítene interjút, hanem a kijelölt második személy tájékoztatása, az interjúalany és értékes tulajdonságainak népszerűsítése, példaképül állítása végett. Ezután meg lehet fogalmazni a kérdéseket, természetesen azokat is, amelyeket a kérdező tesz föl kíváncsiságból. Ez utóbbi azonban már az újabb szakasz része.
 2. Most következhet előbb csoportmunkában, majd a pedagógus közreműködésével a kérdések javítása, véglegesítése, végül a kérdések megtanulása (nem szó szerint, hanem lényegüket tekintve, több nyelvi formában megfogalmazva.) A kérdéseket a csoport tagjai fel is oszthatják maguk között. Így nem egy, hanem több kérdező is gyakorolhatja az interjúkészítést.
 3. A felvételt megelőzően alaposan be kell gyakorolni a magnókezelést és a biztonság kedvéért a kérdésekről készült kis jegyzet használatát. Akár többször is le lehet játszani előre az interjút. Szintén célszerű eljátszani az interjúalannal való találkozást is, hogy kellőképpen udvariasra sikerüljön majd a valódi. Ezen alapos felkészülés után el kell készíteni az interjút, melyet aztán annak elemzése fog követni az osztályban, az interjúzás kulturáltsága, a beszédtechnika, a szövegalkotás szempontjából.

A tanulásirányítás normái

- 4 Bármilyen nehezen boldogulnak is a gyerekek egy-egy részfeladattal, nem szabad helyettük megoldani, inkább csak kisebb-nagyobb segítséget kapjanak a tanítótól.
- 5 Nem célszerű kizárólag a gyerekek spontán megoldásaira hagyatkozni. Eleinte feltétlenül célravezetőbb az alapos felkészülés.

6 Lehetőleg minden gyereknek legyen szerepe az interjúkészítésben. Senkit se hagyjunk ki azért, mert félénk, szorongatott helyzetben nem találja fel magát stb. Egyelőre akár hallgatóként lássa a mintát, majd egy év múlva rákerülhet a főszerep is.

A szóbeli szövegalkotás tanulásszervezési kérdései

1. A szóbeli szövegalkotás gyakorlása a továbbiakban is 6–10 fős kis csoportban kívánatos differenciált munkaforma keretében.
2. Minden gyerekre hetente egyszer jusson idő, hogy hosszabb-rövidebb szöveget önállóan alkothasson.
3. Egy-egy gyakorlási alkalom 6–8 perc és a 20–25 perc közé eshet, a gyakorlandó műfajtól, annak ismeretétől függően.

Felhasznált irodalom

- DEME László: *Közéletiség, beszédmód, nyelvi műveltség*. Budapest, 1979. Kossuth Könyvkiadó, 122 p.
- DEME László–GRÉTSY László–WACHA Imre: *Nyelvi illetan*. Budapest, 1987. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 254 p.
- KOVÁCS Endre–SZERDAHELYI István: *Irodalomelméleti alapfogalmak*. Budapest, 1980. Tankönyvkiadó, 229 p.
- SZENDE Tamás: *Megérthetjük-e egymást?* Budapest, 1987. Gondolat Kiadó, 303 p.
- ZSOLNAI József: *Bevezetés a pedagógiai szakirodalmi alkotómunka technikájába*. Módszertani füzetek 2. Budapest, 1980. Pest Megyei Pedagógus Továbbképző Intézet, 112 p.

A kommunikáció tanítása

Mit jelent a kommunikáció tanítása negyedik osztályban?

Továbbra is az a cél, hogy a gyerekek *humánusan* és *sikeresen* érintkezzenek a környezetükben élő emberekkel. Ennek érdekében a harmadik osztályos programban leírt tevékenységek közül a következőket végeztetjük:

- a) kommunikációs hiba felismerése, megnevezése, javítása;
- b) kommunikációs szempontú elemzés;
- c) helyzetmegoldás;
- d) mindennapi élethelyzetek megoldása.

A felsorolt *tevékenységek* gyakorlására készült a *Feladatgyűjteménynek A kommunikáció tanítása* című fejezete. Az ebben szereplő feladatok egy része új ismereteket tartalmaz az emberi kommunikációról. A továbbiakban csak ezeket az új ismereteket írjuk le a *pedagógus* részére. A tanítás módját a harmadik osztályos *Tanítási program* és *Feladatgyűjtemény* tartalmazza.

A kommunikáció tanításához kapcsolódó szakszavak jegyzéke:
(A harmadik osztályos lista kiegészítése)

a hang irányítása a hallgató felé bizalmas távolság elhallgatás érintkezési szokás érzelmektől befolyásolt közlés hallgatás hazugság kapcsolatbeli zavar	kétértelmű közlés közhely nyilvános távolság személyes távolság szóözön társasági távolság tétköz
---	---

A legfontosabb kijelentések, felsorolások:
(A harmadik osztályos jegyzék kiegészítése)

Távolsági szakaszok		A kommunikáció
neve	nagysága	jellemzői
bizalmas távolság	0–fél méter	Suttogás, testi érintés, korlátozott látás. Bizalmas témájú közlések. Birkózás, ölelés, vigasztalás, utazás zsúfolt járművön stb.
személyes távolság	fél–egy méter	Testi érintés még lehetséges. Suttogó vagy halk hangerő. Személyes témájú közlések.
társasági távolság	egy–három méter	Testi érintés nem lehetséges. Halktól közepes hangerő. Személytelenbb témájú közlések.
nyilvános távolság	három méternél nagyobb	Közepestől hangosig terjedő hangerő. A gesztusok szerepe megnő. A nyilvános szereplés szakasza.

A szóözön, a hallgatás, az elhallgatás, a hazudás, a félreértés, a közhelyek használata, a kétértelmű közlés és az érzelmek által elferdített közlés kapcsolatbeli zavart is jelenthet.

Kommunikációs szempontból kapcsolatbeli zavar

- a szóözön, ha az első személy közleménye feltűnően terjedelmes.
- a hallgatás, ha a személy nem szól semmit, pedig a szituáció indokolná.
- az elhallgatás, ha az első személy megfosztja bizonyos információk megismerésétől a második személyt.
- a hazudás, ha az első személy a második személlyel szándékosan hamis információkat közöl.
- a félreértés, amikor a második személy által megfejtett üzenet független az első személy által küldött üzenettől.
- a kétértelmű közlés, amikor az első személy közleményét a második személy többféleképpen is értelmezheti.
- a közhelyek használata, amikor az első személy olyan szokványos, semmitmondó kifejezéseket használ, amelyeknek az információértéke nulla.
- az érzelmek által elferdített közlés, amikor az első személy a valódi informálás helyett megsérti a második személyt.

A kommunikáció tanításának normái negyedik osztályban

- 7 A pedagógus kellő tapintattal korigálja tanítványai kommunikációs hibáit!
- 8 Feladatgyűjteményben szereplő iskolai helyzeteket a helyi sajátosságoknak megfelelően alakítsa át a pedagógus! (*A kommunikáció tanítása* fejezet b)–j) feladatai.)

Felhasznált irodalom

HALL, Edward T.: *Rejtett dimenziók*. Budapest, 1980. Gondolat Könyvkiadó, 275 p.
MONTÁGH Imre: *Mondjam vagy mutassam?!* Budapest, 1985. Móra Ferenc Könyvkiadó, 142 p.
SZENDE Tamás: *Megérthetjük-e egymást?* Budapest, 1987. Gondolat Könyvkiadó, 303 p.

Az illem tanítása

Mit jelent az illem tanítása negyedik osztályban?

Első, második és harmadik osztályos programunkban így fogalmaztuk meg az illem tanításának célját:

- 9 a gyerekek ismerjék meg az illemszabályokat;
- 10 legyenek képesek megfogalmazni azokat;
- 11 alkalmazzák a megismert illemszabályokat szerepjátékokban és mindennapi élethelyzetekben;
- 12 tanulják meg a tanulók az illemszabályokhoz kapcsolódó szokásokat és technikákat;
- 13 legyenek képesek a saját viselkedésük, illetve egyének és egy embercsoport magatartásának értékelésére.

Ha végignézzük az illem tananyagrendszerét, felépítését a koncentrikus körökhöz hasonlíthatjuk. Egy adott osztályfokon megjelenő illemszabály egy magasabb osztályfokon újra megjelenik, illetve más tevékenységekkel bővül. Így negyedik osztályban ugyanazok a tevékenységek találhatóak a tananyagrendszerben, amelyekkel az első, a második és a harmadik osztályban már találkoztak a gyerekek. (Egyetlen új tevékenység fordul elő a negyedik osztályban. Erről külön szólunk.) Ennek következtében – ha a pedagógus következetesen, tudatosan tanította az illemtudást – a gyerekek három év alatt megismerték a társadalmi beilleszkedéshez szükséges illemszabályokat, megtanulták az azokhoz kapcsolódó szokásokat, technikákat.

Negyedik osztályban tehát az illem tanítása során a pedagógusnak a következő feladatai vannak:

- 14 fogalmaztassa meg a gyerekekkel az illemszabályokat;
- 15 alkalmazzassa azokat;
- 16 értékelje és értékeltesse a normasértó, illetve az illemtudó viselkedéseket.

Hogyan tanítjuk az illemszabályokat?

Hogy az illemszabályok megfogalmaztatása, alkalmaztatása, illetve a viselkedések értékelése mi módon történik, elegendő mintát adtunk előző tanítási programjainkból. Nincs is szükség arra, hogy ezeket a stratégiai ismereteket újra leírjuk. Inkább azokat a taneszközöket, könyveket ismertetjük, amelyek az illem tanításánál alkalmazhatók.

Továbbra is használhatja a tanító az első, a második és a harmadik osztály számára készült feladatgyűjteményeket. Az első és a második osztályos feladatgyűjteményben sok olyan feladat szerepel, amelyben bábot használ a tanító és a gyerek, amelyben egy-egy szituáció eljátszásával kell a tanulóknak az illemszabályokat alkalmazniuk. Egy kiskamasz már nem szívesen játsza az ilyen játékokat. Célszerű ezeknek a feladatoknak egy részét átalakítani, hogy továbbra is használhatók legyenek. A feladatok átalakítása például így történhet:

Feladatgyűjtemény 1. osztály, 132. l. 1/a. feladat

Írjátok le, hogyan mennétek végig az utcán! Fogalmazzátok meg azokat az illemszabályokat, amelyek az utcán való közlekedésre vonatkoznak!

Feladatgyűjtemény 2. osztály, 145. l. 4/a. feladat

Mit tennétek, mit mondanátok, ha valakit meglöknétek az utcán? Válasszátok ki és olvassátok fel (írjátok le) a megfelelő nyelvi formát!

Negyedik osztályban is használhatják a gyerekek az *Egymás között* című tankönyvet. Harmadik osztályos programunkban bemutattunk néhány feladatlapot, amely az *Egymás között* tankönyv *Jó megjelenés, Étkezés, Ajándékozás* című fejezeteihez készült. Ezekkel a feladatlapokkal a tanító a tanulók normatudását ellenőrizheti. Hogy megkönnyítsük a tanítók munkáját, és tehermentesítsük őket a feladatlapok hosszadalmas összeállítása alól, a tankönyv további fejezeteihez tartozó feladatlapokat közlünk a negyedik osztályos feladatgyűjteményben. E feladatlapok feldolgozására, megoldására ugyanazok a tudnivalók vonatkoznak, amelyeket a harmadik osztályos *Tanítási programban* ismertettünk.

Tapasztalataink szerint a tehetséges, fejlett olvasástechnikával, jó szövegfeldolgozási képességgel rendelkező gyerekeket negyedik osztályban már nem elégítik ki az *Egymás között* tankönyvben található tudnivalók. Nekik célszerű illemmel foglalkozó könyveket a kezükbe adni. Szerencsére sok ilyen témájú könyv áll a rendelkezésünkre. Néhányat felsorolunk és ismertetünk ezek közül.

Halák László: *Illemkocka*. Bp. 1984. Kossuth Kiadó

Halák László arra törekszik, hogy összegezze mindazokat a viselkedési szabályokat, amelyeket a társadalmi beilleszkedés érdekében célszerű elsajátítani. A szerző bevezetéképpen számos etikai alapfogalmat tisztáz, majd az illemmel, az erkölccsel és a jogtudattal kapcsolatos alapkövetelményeket fogalmazza meg. Egy-egy fejezetet szentel az étkezési és a tisztálkodási szokásoknak. A *Kit hogyan köszöntsünk* című fejezetben elsősorban a köszönésformákról ad részletes felvilágosítást. A továbbiakban a bemutatkozás, a megszólítás köré csoportosítja az illemszabályokat. Szó esik az öltözködés normáiról, a munkatársi kapcsolatokról, a nyilvánosság előtti viselkedésről, az ünnepek kapcsán az ajándékozási szokásokról is.

(Az *Új Könyvek* 1984. 27. sz. alapján)

Köves J. Julianna: *Illik tudni*. A kulturált viselkedés szabályai. Bp. 1985. Minerva

A rendhagyó illemtankönyv érdekességére fényt derít a *Felhasznált irodalom*: a jegyzék tanúsága szerint a szerző az 1880-as évek illemtankönyveiből éppúgy merít, mint az elmúlt évek vonatkozó szakirodalmából. A kötet *Általános viselkedési szabályok* fejezetcím alatt ejt szót többek között az önuralomról, az önfegyelemről, a beszédéről és a hallgatásról, a bemutatkozásról és a bemutatásról, továbbá a köszönés és a megszólítás mindenütt kötelező szabályairól. Az *Otthon és a család* fejezet foglalja össze azokat az illemszabályokat, amelyek őrzik a családon belüli harmonikus légkört. A zárófejezet, a *Társasélet* a színházba, moziba érkező, az utazásra készülő, a társaságot felkereső ember kulturált viselkedéséhez ad tanácsokat. Az egyes témák szerkezeti felépítése azonos: elsőként szemelvényeket ad régi korok illemtankönyveiből, ezt követően korunk felfogásával ismerteti meg, majd felsorolja az illemszabályokat. A könyv végén tárgymutató segíti a szövegben való eligazodást.

(Az *Új Könyvek* 1986. 1. sz. alapján)

A pesti művelt társalgó. Bp. 1986. Magvető Kiadó

Régisége miatt szórakoztató és tanulságos kor- és művelődéstörténeti dokumentumot ad közre a *Magyar Hírmondó* című sorozat új kötete. Az 1857-ben megjelent könyv nélkülözhetetlen volt „mindazok számára, akik a társadalmi életben szerepelni akarnak, s a társaságokban magukat megkedveltetni kívánják”. A korabeli városi–polgári etikett kalauza a társadalmi érintkezés sok helyzetéhez illeszkedve mondja el a tudnivalókat. (Például: *A ruházatról*; *A társalgásról*; *A kocszásról*; *Beteglátogatásnál* stb.) Még érdekesebbek az ez után következő fejezetek, amelyekben társasjátékok, zálogkiváltási módok leírásai szerepelnek. Itt található az emlékkersek, a „felköszöntések”, a rejtett üzenetek továbbítására alkalmas szín- és virágnyelvek.

(Az *Új Könyvek* 1986. 29. sz. alapján)

Montágh Imre: *Mondjam vagy mutassam?!* Bp. 1985. Móra Kiadó

Az emberi magatartással, a megjelenéssel, az emberi fellépéssel, a viselkedéssel foglalkozik a könyv. Szerzője sorra veszi a tekintettartás, az ideális hangerő, a megfelelő térköz megannyi problémáját. Ily módon tudatosítja az emberek közötti viselkedés sok-sok íratlan szabályát. A tárgyalatokat fotókon és illusztrációkon is bemutatja a kötet.

(Az *Új Könyvek* 1985. 32. sz. alapján)

Nyerges Ágnes: *Viselkedjünk!* Bp. 1987. Lapkiadó Vállalat

Nyerges Ágnes könyve nem illemtankönyv. A szerző mindennapi apró bosszúságainkat, egymást bántó hanyag viselkedésünket, nyegleségeinket, erőszakoskodásainkat pellengérez ki humoros helyzetekbe ágyazva. Ki ne ismerné Kiháénnem-éket, akik nincsenek tekintettel szomszédaikra, Tohonyáékat, akik elállják a járművek ajtaját? Ki ne találkozott volna Lezser Tónival, Benemállásája Erzsikével? Remélhetőleg a könyvet olvasva nem fogunk senkit oldalba taszítani, nem fogunk tolakodni, nem zavarjuk meg mások nyugalmát, igyekszünk mindenkivel tapintatosan, kulturáltan viselkedni.

(Az *Új Könyvek* 1987. 19. sz. alapján)

Nyelvi illemtan. Szerk.: Deme László, Grétsy László, Wacha Imre. Bp., 1987. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó

Régi felismerése a szaktudományoknak, hogy a beszéd és a magatartás között szoros kapcsolat van. Most mindez egyetlen műben tárul az olvasó elé. A kötet első része izgalmas

olvasmány a közösségi magatartás alapkérdéseiről és alapformáiról. A második ötletesen tagolt kézikönyv, mely helyszínekre bontva vizsgálja a nyelvi illem gyakorlati kérdéseit. A harmadik ábécérendes „kislexikonként” mutatja be az egymással való érintkezés nyelvi eszközeinek használati lehetőségeit, módját, stílusértékét.

(A *Nyelvi illemtan* fülszövege alapján)

Sille István: *Illem, etikett, protokoll*. Bp. 1993. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

A könyv olyan magatartási normákba vezet be, amelyek nem tartoznak sem az erkölcs, sem a jog fogalmkörébe. Illemszabályok, amelyek megszabják a hivatalos érintkezés módját.

Társadalmunk magatartáskultúrájának alacsony színvonala indokolja, hogy a szerző elemi tudnivalókkal kezdi munkáját. Ide tartozik a köszönés, a bemutatkozás és bemutatás, a megszólítás és a társalgás, a nyilvánosság előtti viselkedés kulturált módjainak megismerése. A testi ápoltság és a jólöltözöttség követelményeinek felsorolása után a szerző a pontossággal kapcsolatos követelményekkel, a telefon- és névjegyhasználattal, az ajándékozással összefüggő magatartási szabályokkal foglalkozik.

Már jórészen a protokoll fogalmkörébe tartozik a kitüntetések fokozatainak és viselési rendjüknek ismertetése, illetve a protokoll egyik legkényesebb kérdésének, a rangsor problematikájának részletezése.

A könyv részletesen tárgyalja a vendéglátással kapcsolatos szokásokat.

Ehhez kapcsolódva megismerhetjük a terítés, az étkezés és az italfogyasztás kulturált módját.

A könyv elsősorban illemkönyv, egyúttal azonban bevezet a legfontosabb protokolláris tudnivalókba is.

(Az *Új Könyvek* 1993. 10. sz. alapján)

Inge Wolff: *Farmer vagy szmoking?* Nagy illemkódex. Bp., 1995. Trivium.

Változó idő – változó illemszabályok? Modern illemszabályok – milyenek is azok? Mi az, ami még jelenleg is helyes? Van-e régimódi viselkedés? Valóban, alig van olyan szabály, melynek érvénye örökkévaló. Az életkörülmények megváltoztak: ami a nagymamák idejében még jó modornak számított, az a mai viszonyok között maradiság.

Hogy milyenek is a modern illemszabályok a magán- és a szakmai élet különböző területein, megtudható e gazdagon illusztrált könyvből. Néhány cím a tartalomból:

- 17 Senki sem tökéletes – a bocsánatkérés formái és okai.
- 18 Bemutatkozás – lidérces álom?
- 19 A telefon – na, már megint csöng!
- 20 A rágógumi – hol és mikor rágjuk, illetve hogyan szabaduljunk meg tőle?
- 21 Az öltözködés – farmer vagy szmoking?

(A *Farmer vagy szmoking* fülszövege alapján)

Ottlík Károly: *Protokoll*. Bp. 1993. Protokoll '96.

Ottlík Károly: *Protokoll plusz*. Bp. 1996. Protokoll '96.

Ottlík Károly: *Protokoll extra*. Bp. 1996. Protokoll '96.

„Az illedelmes viselkedést már a gyerekszobában elsajátító ember számára sokkoló élmény a modortalanság, a viselkedéskultúra hiánya. Ez a felismerés késztetett a Protokoll című könyvem a mindennapok viselkedéskultúráját taglaló első kötetének megírására.”

A szerző az 1993-ban megjelent könyve után folytatta az anyaggyűjtést. E munka eredménye a Protokoll plusz és a Protokoll extra című kötetek. E kötetekben már művelődéstörténeti

érdekességek olvasmányosságában oldja fel a szerző az illem, az etikett, a protokoll olykor bizony száraz ismeretanyagát.

A könyvek olvasói nemcsak okulni fognak belőlük, hanem szórakoztató olvasmánynak is találják majd.

(A szerző bevezetője és a könyvek fülszövege alapján)

Ottlík Károly: *Protokoll A–Zs-ig*. Az etikett fogalmainak, kellékeinek, helyzeteinek és szokásainak színes világtörténete: viselkedéskultúra a mindennapok gyakorlatában. Bp. 1997. Protokoll '96.

„...A Protokoll A–Zs-ig nem kevésbé élvezetes stílusú, nem kevésbé színes, mint elődei. Számítalan olyan, protokollal kapcsolatos alapfogalom, kellék, illendő eljárás mód, cselekvés fér bele az ábécébe, amelynek okával, eredetével, mikéntjével vagy mai változatának kialakulásával nincs mindenki tisztában. Mi volt az asztal őse?, Hogyan került a gomblyukba a virág?, Miért mondjuk, hogy „örült spanyol”? Mióta és miért használunk zsebkendőt?

A Protokoll A–Zs-ig hiánypótlásnak minősíthető munka. E kötet hasznos, bármikor felüthető kézikönyv, és tanulságos, szórakoztató olvasmány.

(A könyv ajánlása alapján)

Hogyan használhatók ezek a könyvek az illem tanítása során, milyen feladatok adhatók a tanulóknak?

Például:

- 22 Szövegfeldolgozás során illemszabályokat fogalmazhatnak meg a gyerekek.
- 23 Összehasonlíthatják a régi és a mai illemszabályokat.
- 24 Kiegészíthetik az olvasottak segítségével a tankönyvben megtalálható illemszabályokat.
- 25 Megkereshetik és megfogalmazhatják azokat a normákat, amelyeknek felnőttként kell majd eleget tenniük.
- 26 Kereshetik, elemezhetik az egyes szituációkban alkalmazható nyelvi formákat.

Természetesen felmerülhet a kérdés, hogyan szerezzék be a pedagógus a felsorolt könyveket. Semmi esetre sem úgy, hogy kötelezővé teszi a gyerekeknek a megvásárlásukat. Úgy gondoljuk, hogy 2–3 példányban beszerezhetők az osztálykönyvtár számára. Érdemes azonban a szülők figyelmét is felhívni ezekre a művekre, mert bizonyára lesznek olyanok, akik szívesen megvennék gyerekeiknek is az ajánlott könyveket.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

Ha alaposan végiggondoljuk a szubsztantív és a stratégiai tudással kapcsolatban leírtakat, akkor nyilvánvaló, hogy a tanulótípusok esetében is változások következnek be a negyedik osztályban.

Továbbra is lesznek tanulók, akik *ismerik és alkalmazzák* az illemszabályokat, lesznek *figyelmetlen és tudatosan normasértő* gyerekek. Következtes, tudatos illemtanítás esetében nem fordulhat elő – *nem lehet* – olyan tanuló, aki *nem ismeri* az alapvető illemszabályokat. Nincs olyan típusú tanuló sem, aki *szorongása* miatt nem alkalmazza az ismert normákat. A beszédfejlesztés, a kommunikáció tanítása, az önismeret, a reális önértékelés fejlesztése, az önbizalom erősítése biztosítja, hogy a szorongó gyerekek megszabaduljanak félelmeiktől.

A tanulásirányítás normái

A második osztály számára készült *Tanítási programban* bemutatott tanulásirányítás normák továbbra is érvényesek. A differenciált tanulás-szervezés érdekében szeretnénk a tanítók figyelmét felhívni arra, hogy a csoportok kialakítása során a gyerekek normaismerete mellett legyenek tekintettel a tanulók olvasási és szöveg-feldolgozási képességeire is.